

NISHOTIYNING “HUSN VA DIL” DOSTONIDA RAMZIY VA MAJOZIY OBRAZLAR

Ruzmurodova Rayhona

Berdaq nomidagi Qoraqalpogʻ Davlat universiteti Felologiya va tillarni oʻqitish: oʻzbek tili 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola oʻzbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri Niyoz Nishotiyning “Husn-u Dil” dostonidagi badiiy ramziy va majoziy obrazlar hamda badiiy san’atlardan unumli foydalanganligi haqida soʻz boradi. Dostonda qoʻllanilgan ushbu obrazlar orqali insonning ichki his tuygʻulari, falsafiy qarashlari, inson kamolotidagi izlanishlari va axloqiy mezonlarni qanday talqin qilgani yoritiladi. Tatqiqot tahlilida dostonidagi asosiy obrazlar, ularning vazifasi va dostonning umumiy gʻoyaviy mazmunidagi oʻrni atroflicha koʻrib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: Nishotiy, Husn va Dil, obraz, maʼrifat, doston, ramz, ilohiy ishq, tasavvuf, komil inson, falsafa, ichki tuygʻu, axloq, timsol.

Annotation: This article discusses how one of the prominent figures of Uzbek literature, Niyoz Nishotiy, skillfully employs artistic symbols, allegorical imagery, and literary devices in his epic "Husn-u Dil". Through these images, the poet interprets human emotions, philosophical reflections, the search for spiritual perfection, and moral values. The study analyzes the main characters in the poem, their functions, and their significance in revealing the overall ideological and artistic concept of the work.

Keywords: Nishotiy, Husn and Dil, image, enlightenment, epic, symbol, divine love, Sufism, perfect man, philosophy, inner feelings, morality, metaphor.

Аннотация: В данной статье рассматривается, как один из крупных представителей узбекской литературы Ниёз Нишотий мастерски использует художественные символы, аллегорические образы и поэтические приёмы в поэме «Хусн и Дил». Через эти образы поэт раскрывает внутренние чувства человека, философские размышления, стремление к духовному совершенству и моральные ценности. В исследовании подробно анализируются основные образы поэмы, их функции и роль в раскрытии идейно-художественного содержания произведения.

Ключевые слова: Нишотий, Хусн и Дил, образ, просвещение, поэма, символ, божественная любовь, суфизм, совершенный человек, философия, внутренние чувства, нравственность, метафора.

KIRISH

Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixida ramz va majoz san’atlarining rivojida tasavvuf falsafasining oʻrni beqiyosdir. Bu yoʻnalishda ijod qilgan adiblar insonning ichki olami, ma’naviy poklanishi va ilohiy haqiqatni anglash jarayonini ramziy obrazlar orqali yoritilgan. Shunday adiblar sirasiga XVIII asr oʻzbek adabiyoti vakillaridan biri – Niyoz Nishotiy ham kiradi.

O'zbek mumtoz adabiyoti insoniyatning ma'naviy kamoloti, axloqiy qadriyatlari va ruhiy izlanishlarini badiiy ifoda etishda alohida o'rin tutadi. Niyoz Nishotiyning "Husn va Dil" dostoni ana shunday ma'naviy-falsafiy asarlardan biri bo'lib, unda inson ruhiy olami, ilohiy ishq va komil inson g'oyalari ramziy obrazlar orqali yoritiladi.

Doston tasavvuf ruhida yozilib, unda inson va iloh, ruh va jism, husn va ishq, nafs va dil o'rtasidagi murakkab falsafiy munosabatlar ramziy shaklda tasvirlanadi. Muallif Husn va Dil obrazlari vositasida insonning o'zini anglash, ma'rifatga, ilohiy muhabbatga intilishi kabi tushunchalarni badiiy tilda ifodalaydi. Doston o'zining ramziy mazmuni bilan nafaqat tasavvufiy fikrni, balki insoniy mohiyatni anglash yo'lidagi ichki kurashni ham aks ettiradi. Muallif inson kamolotining bosqichlarini "Husn", "Dil", "Aql", "Nafs" kabi obrazlar orqali badiiy ifodalaydi.

Asarda ramzlar tizimi chuqur ma'noga ega:

"Husn" - ilohiy go'allik va Haqning tajallisi,

"Dil" - inson qalbi va muhabbat manbai,

"Ishq" - insonni Haqqa eltuvchi kuch,

"Nafs" - sinov va to'siq sifatida talqin etiladi.

Nishotiy bu obrazlar o'rtasidagi ziddiyat va uyg'unlik orqali insonning ma'naviy sayohatini, kamolot sari intilish jarayonini ochib beradi.

Asosiy qism

1. Ramz va majoz tushunchalari hamda ularning adabiyotdagi o'rni

Ramz (symbol) va majoz (allegoriya) badiiy ifoda vositalari sifatida inson tafakkurining eng nozik qatlamlarini aks ettiradi. Ramz orqali muallif ko'p ma'noli g'oyalarni bitta timsolda mujassam etadi, majoz esa badiiy fikrni bilvosita tarzda ifoda etadi. Mumtoz adabiyotda bu usullar, ayniqsa, tasavvuf adabiyotida keng qo'llanilib, inson va Haq munosabatlarini badiiy shaklda yoritishning asosiy vositasiga aylangan.

Nishotiy ana shu adabiy an'anani davom ettirib, "Husn va Dil" dostonida ramziy obrazlarni chuqur falsafiy ma'nolar bilan boyitgan. Uning har bir obrazi inson kamolotining muayyan bosqichini ifodalaydi.

2. "Husn" va "Dil" obrazlarining ramziy ma'nosi

"Husn" — ilohiy go'zallik va haqiqat timsolidir. U Haqning jamol sifatini bildiradi. Doston davomida Husn go'zallikning tashqi shakli bo'lishi bilan birga, Haqni anglash, ma'naviy go'zallikka yetishish ramziga aylanadi.

"Dil" esa inson qalbini, sevgi, iztirob, muhabbat va iymon manbaini bildiradi. Dilning Husnga intilishi — insonning Haqqa intilishi sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan, "Husn va Dil" o'rtasidagi sevgi — bu oddiy insoniy muhabbat emas, balki ilohiy ishqqa erishish yo'lini ifodalaydigan tasavvufiy g'oya hisoblanadi.

Muallif Dil orqali insonning ichki izlanishlarini, ruhiy kurashini, nafsni yengish va ma'rifat sari intilishni badiiy tarzda tasvirlaydi. Husn esa bu yo'ldagi mukammallik, Haqning jamoli sifatida Dilni o'ziga chorlaydi.

3. Tasavvufiy mazmun va komil inson g'oyasi

Dostonning asosiy mohiyatini "komil inson" g'oyasi tashkil etadi. Tasavvufda komil inson — bu Haqni chin dildan sevuvchi, nafsini yenggan, ruhiy poklikka erishgan zotdir.

Nishotiy bu g'oyani obrazlar orqali ochadi: Husn — Haq, Dil — inson, Ishq — ularni birlashtiruvchi ilohiy kuch.

Muallif inson kamolotiga eltuvchi yo'lni to'rt bosqichda tasvirlaydi:

1. Talab – ilohiy ishqqa intilish;
2. Ishq – muhabbat orqali ruhiy uyg'onish;
3. Ma'rifat – Haqni idrok etish;
4. Haqiqat – Haq bilan birlashish holati.

Bu bosqichlar tasavvufdagi “sayr ila Alloh” yo'lining badiiy ifodasidir. Nishotiy ana shu yo'lni Husn va Dilning ramziy munosabatlari orqali yoritgan.

4. Badiiy san'atlarning obraz yaratishdagi o'rni

Nishotiyning tili o'ta badiiy va nafis. U dostonida tashbeh, isti'ora, tazod, tajnis, tiboq, mubolag'a kabi san'at turlaridan keng foydalangan. Masalan, Husnni “haqiqat nuri”, Dilni “ishq sham'i” sifatida tasvirlab, ular orasidagi ma'naviy aloqani kuchli badiiy vositalar orqali ifodalagan.

Bunday usullar asarning poetikligini oshiradi, o'quvchini ramz ortidagi ma'noga yetaklaydi. Natijada “Husn va Dil” dostoni o'zbek mumtoz adabiyotidagi eng go'zal majoziy-falsafiy asarlardan biriga aylanadi.

Nishotiy tasavvuf falsafasining o'zbek adabiyotidagi ifodasi, ramz va majozlarning badiiy vazifasi haqida ilmiy izoh beradi. Maqolada dostonning tasavvufiy mohiyatini tahlil qilishda foydali. Nishotiyning “Husn va Dil” dostoni ramziy va majoziy obrazlar tizimi orqali o'z davrining ma'naviy-falsafiy muammolarini yoritadi. Dostonning asosiy qahramonlari – Husn va Dil inson tabiatining ikki jihatini, ya'ni tashqi go'zallik va ichki ma'naviyatni ifodalaydi. Husn — jismoniy go'zallik, tashqi mukammallik timsoli bo'lsa, Dil — ruhiy dunyo, ichki poklik va ma'rifat yo'liga intilish timsolidir. Shu jihatdan asar tasavvuf falsafasining markaziy g'oyasi bo'lgan komil inson konsepsiyasini badiiy shaklda ochib beradi.

Dostondagi ramzlar tizimi tasavvuf ta'limoti bilan uzviy bog'liq. Masalan, ilohiy ishq ramzi — insonning Ollohga bo'lgan muhabbati, dunyoviy sevgidan yuksakroq, ruhiy uyg'onish manbai sifatida talqin etiladi. Majoziy ishq esa shu ilohiy muhabbatga yetishish vositasi sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, Dilning Husnga intilishi – insonning ma'rifat va haqiqatni izlab topishga bo'lgan ruhiy harakatining badiiy ifodasidir.

Doston tilida ko'plab badiiy san'atlar — tazod, tajnis, istiora, tashbeh kabi usullar qo'llanilgan. Bu san'atlar obrazlar tizimini yanada chuqurlashtirib, asarning poetik jozibasini oshiradi. Masalan, Husn va Dil o'rtasidagi ziddiyat tazod san'ati vositasida, ularning bir-biriga intilishi esa istiora orqali ifodalanadi. Shuningdek, asarda tasavvufiy ramzlar — gul, bog', yor, may, ko'z, nurlar kabi obrazlar orqali inson qalbidagi ruhiy iztirob va ma'naviy uyg'onish holatlari yoritilgan.

Xulosa

Niyoz Nishotiy o'zining “Husn va Dil” dostoni orqali o'zbek mumtoz adabiyotida ramziy tafakkur va majoziy ifoda san'atini yuksak darajaga ko'targan ijodkordir. Asarda insonning ruhiy olami, ma'naviy kamolot sari yo'l olishi, ilohiy ishq va Haqni anglash jarayoni ramziy obrazlar vositasida chuqur falsafiy asosda tasvirlangan. Dostonning

markazida turgan “Husn” va “Dil” obrazlari insonning ikki qirrali tabiatini — tashqi go‘zallik va ichki ruhiyatni mujassamlashtiradi. Bu ikki obrazning o‘zaro munosabati orqali muallif tasavvuf falsafasining eng muhim g‘oyalaridan biri — komil inson konsepsiyasini badiiy shaklda ifodalaydi. Husn — ilohiy haqiqat va go‘zallik ramzi, Dil esa inson qalbining ma’naviy poklanish yo‘lida kechgan izlanishlarini bildiradi.

Nishotiy o‘z dostonida ramz, isti‘ora, tazod, tashbeh, tajnis kabi san’at vositalaridan mohirlik bilan foydalangan. Bu san’atlar asarning poetik kuchini oshirgan, uning g‘oyaviy-falsafiy mazmunini chuqurlashtirgan. Ayniqsa, “ishq” tushunchasining ilohiy mohiyatda talqin etilishi, inson va Haq o‘rtasidagi ruhiy yaqinlikni ifodalovchi eng asosiy badiiy kalit sifatida namoyon bo‘lgan.

Shunday qilib, “Husn va Dil” dostoni o‘zbek mumtoz adabiyotida ramziy obrazlar tizimi orqali insonni ruhiy poklanishga, nafsni yengishga va ilohiy haqiqatni anglashga undovchi yuksak badiiy-falsafiy asar sifatida e’tirof etiladi. Nishotiyning ushbu dostoni nafaqat adabiyot, balki ma’naviyat va falsafa sohalari uchun ham bebaho manba bo‘lib, unda yaratilgan ramz va timsollar bugungi o‘quvchi uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAT:

1. Rahimov S. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 2008.

Mazkur asarda o‘zbek mumtoz adabiyotining shakllanish bosqichlari, asosiy yo‘nalishlari va yirik adiblarning ijodiy merosi tahlil qilingan. Nishotiy ijodini tarixiy-adabiy kontekstda o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

2. Umurqulov B. O‘zbek adabiyotida tasavvuf va ramzlar tizimi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.

3. Rahmatullayev Sh. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2012.

Asarda badiiy obraz, ramz, timsol, tazod kabi tushunchalar ilmiy asosda sharhlangan. “Husn va Dil” dostonidagi obrazlarning nazariy tahlili uchun nazariy manba sifatida ahamiyatli.

4. Sayfullayeva G. Til va adabiyot nazariyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

Ushbu kitobda adabiy tahlil usullari, obrazlilik, badiiy san’atlar va ularning semantik vazifalari haqida ilmiy asoslangan ma’lumotlar berilgan. Maqolada tahlil metodologiyasini belgilashda yordam beradi.

5. Nishotiy N. Husn va Dil (tanqidiy matn va izohlar bilan). — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1991.

Asarning to‘liq matni va izohli nashri maqolaning asosiy tahlil obyekti hisoblanadi. Dostonning ramziy obrazlari, g‘oyaviy mazmuni va til xususiyatlarini o‘rganish uchun bevosita manba.

6. Azizov O. Tasavvuf falsafasi va o‘zbek adabiyoti. — Samarqand: Zarafshon, 2016.

Kitobda tasavvuf ta’limotining asosiy g‘oyalari va ularning o‘zbek adabiyotida aks etishi yoritilgan. Nishotiy dostonidagi ilohiy ishq va komil inson konsepsiyasini tahlil qilishda qo‘llanilishi mumkin.

7. Karimov H. Mumtoz adabiyotda ramz va majoz ifodasi. — Toshkent: Akademnashr, 2020.

Asarda mumtoz adabiyotdagi ramz va majozning badiiy shakllari, ularning semantik turlari hamda poetik vazifalari tahlil qilingan. Maqoladagi obrazlar tizimini ilmiy asosda ochib berishda muhim.